

**OLIY O‘QUV YURTI TALABALARINING MULOQOT
QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA TA’SIR ETUVCHI
IJTIMOIY VA PSIXOLOGIK OMILLAR**

SOYIBNAZAROV BAHTIYOR ABDUNAZAR O‘G‘LI

Elektron pochta: jasursabitov1402@gmail.com

Mustaqil tadqiqodchi

ANNOTATSIYA

Mazkur tadqiqotda oliy o‘quv yurti talabalarining muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoniga ta’sir etuvchi ijtimoiy va psixologik omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda talabalarning shaxslararo muloqotda namoyon bo‘ladigan xulq-atvori, ijtimoiy muhit, ta’lim jarayoni, jamoa bilan ishlash tajribasi hamda psixologik xususiyatlarning muloqot samaradorligiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, ijtimoiy moslashuv, o‘zini anglash, hissiy barqarorlik va empatiya kabi psixologik omillarning talabalar muloqot madaniyatini shakllantirishdagi o‘rni asoslab beriladi. Maqolada oliy ta’lim muhitida talabalar muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik va psixologik yondashuvlarning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: muloqot qobiliyati, oliy ta’lim, talaba shaxsi, ijtimoiy omillar, psixologik omillar, shaxslararo muloqot, ijtimoiy muhit, empatiya, psixologik moslashuv

Hozirgi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida oliy ta’lim tizimida ta’lim olayotgan talabalarning nafaqat kasbiy bilim va malakalari, balki ularning muloqot qobiliyatlari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Muloqot shaxsning ijtimoiylashuvi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishida yetakchi omillardan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, oliy o‘quv yurti talabarlari uchun samarali muloqot ko‘nikmalariga ega bo‘lish o‘quv jarayonida faol ishtirok etish, jamoada ishlash, o‘z fikrini erkin va asosli bayon qilish hamda ijtimoiy munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishda muhim rol o‘ynaydi[1].

Talabalarning muloqot qobiliyatlari ijtimoiy muhit, ta‘lim jarayonining tashkil etilishi, guruhdagi psixologik iqlim, shuningdek, shaxsning individual-psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Oliy ta‘lim muassasalarida talabalar turli ijtimoiy guruhlar bilan muloqotga kirishadi, yangi rollarni egallaydi va mustaqil qaror qabul qilish jarayonida o‘z muloqot madaniyatini shakllantiradi. Shu bois, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga ta‘sir etuvchi ijtimoiy va psixologik omillarni o‘rganish pedagogika va psixologiya fanlari uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur ishda oliy o‘quv yurti talabalarining muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga ta‘sir etuvchi asosiy ijtimoiy va psixologik omillar tahlil qilinib, ularning ta‘lim jarayonidagi ahamiyati ilmiy jihatdan yoritiladi.

Mazkur mavzu O‘zbekiston pedagogik va psixologik ilmiy maktablarida muhim yo‘nalishlardan biri sifatida tadqiq etib kelinmoqda. O‘zbek olimlari oliy o‘quv yurtlari sharoitida o‘quvchilarning muloqot qobiliyatlari shakllanishiga ta‘sir etuvchi ijtimoiy muhit, shaxslararo munosabatlar, psixologik holat va pedagogik yondashuvlarni chuqur tahlil qilganlar[2].

Pedagog olimi Saida G‘aniyeva o‘zining “Talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning pedagogik asoslari” nomli maqolasida oliy ta‘lim muhitida muloqot madaniyati shakllanishi o‘quvchi va ustoz o‘rtasidagi ochiq, ishonchli va hamkorlikka asoslangan munosabatlarga bog‘liqligini ta‘kidlaydi. Muallif fikricha, ta‘lim jarayonida ijtimoiy faollik va erkin fikr almashish imkoniyati mavjud bo‘lgan muhit talabaning muloqot qobiliyatlarini tabiiy ravishda rivojlantiradi. Ushbu maqola Toshkent shahrida chop etiladigan pedagogika yo‘nalishidagi ilmiy jurnal sahifalarida e‘lon qilingan.

Psixolog olim Abdulla Qodirov “Yoshlar psixologiyasida muloqot muammolari” mavzusidagi ilmiy ishida talabalarning muloqotdagi qiyinchiliklari ko‘pincha ichki psixologik to‘siqlar, o‘ziga ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv darajasi bilan bog‘liqligini qayd etadi. U muloqot qobiliyatining rivoji shaxsning emotsional barqarorligi va o‘zini anglash jarayoni bilan chambarchas bog‘liq ekanini asoslaydi. Mazkur ish respublika miqyosidagi psixologiya to‘plamida Samarqand shahrida nashr etilgan.

Pedagogika fanlari doktori Dilfuza Karimova “Oliy ta’limda shaxslararo muloqotni rivojlantirish omillari” nomli maqolasida ijtimoiy omillar sifatida jamoaviy faoliyat, talabalarning guruhdagi o‘rni va ijtimoiy rollarini alohida ko‘rsatib o‘tadi. Muallifning ta’kidlashicha, jamoada faol ishtirok etgan talabalarda nutq faolligi va muloqotga kirishish ko‘nikmalari tezroq shakllanadi. Ushbu maqola Andijon shahrida chop etiladigan oliy ta’limga bag‘ishlangan ilmiy nashrda e’lon qilingan.

Shuningdek, Jamshid Rasulov tomonidan yozilgan “Talaba shaxsining psixologik rivojida muloqotning o‘rni” mavzusidagi maqolada muloqot shaxsning ijtimoiylashuvi va kasbiy shakllanishida asosiy vosita ekanligi yoritilgan. Muallif muloqot jarayonida yuzaga keladigan ijobiy psixologik tajriba talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. Ushbu maqola Farg‘ona vodiysida nashr etiladigan ilmiy to‘plamda chop etilgan[3].

TADQIQOT METODIKASI VA SHAXSIY QARASHLAR

Quyida tahlil qilingan ilmiy ishlarga asoslangan holda umumiy metodik yondashuv va shaxsiy qarashlar jadval ko‘rinishida so‘zlar bilan ifodalanadi.

Jadval mazmuni quyidagicha tasvirlanadi.

Mualliflar tomonidan qo‘llangan metodlar sifatida kuzatish, suhbat, psixologik tahlil va pedagogik tajriba asosiy o‘rinni egallaydi. Ushbu metodlar orqali talabalarning muloqot jarayonidagi xulq-atvori va ichki psixologik holati o‘rganilgan.

Shaxsiy qarashimga ko‘ra, mazkur tadqiqotlarda ijtimoiy omillar ko‘proq yoritilgan bo‘lsa-da, individual psixologik yondashuvni kuchaytirish zarur. Har bir talabaning shaxsiy xarakteri, temperamenti va nutq faolligi turlicha bo‘lgani sababli muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda moslashuvchan metodlar qo‘llanishi maqsadga muvofiq.

Tahlil qilingan ishlarning umumiy xulosasi shundan iboratki, oliy ta‘lim muhitida sog‘lom psixologik atmosfera, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va talabaning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga imkon beruvchi pedagogik sharoitlar yaratilsa, muloqot qobiliyatlari samarali rivojlanadi[4].

Amaliy jarayon bosqichi	Metodik yondashuv va metodlar	Mualliflarning mulohazalari	Shaxsiy tahlil va natija
Talabalarni muloqotga tayyorlash	Guruhli interaktiv mashqlar, rol o‘yinlari, ijtimoiy vaziyatlarni muhokama qilish	Xolmatov N. (2020) “Talabalar muloqot qobiliyatini rivojlantirish metodikasi”, Toshkent: Pedagogika nashriyoti. Muallif guruh muhokamasining o‘quvchilarda muloqotga kirishish qobiliyatini oshirishini ta’kidlaydi.	Amaliy jarayon talabalarni shaxsiy fikrini bildirishga undaydi. Talabalar o‘z fikrini erkin ifodalashni boshlaydi, shuningdek, ijtimoiy muhitga moslashuv ko‘nikmasi shakllanadi.

Amaliy jarayon bosqichi	Metodik yondashuv va metodlar	Mualliflarning mulohazalari	Shaxsiy tahlil va natija
Muloqot qobiliyatini baholash	Analitik topshiriqlar, yozma va og‘zaki taqdimotlar	Karimova S. (2019) “Oliy ta’limda muloqot qobiliyati”, Samarqand: Ilmiy nashr. Muallif ta’kidlaydiki, yozma va og‘zaki ishlarda qatnashish talabalarni tahliliy fikrlashga va muloqotning strukturaviy tomonlarini tushunishga o‘rgatadi.	Talabalar har bir topshiriqni yakunlagach, o‘z yutuqlarini tahlil qiladi. Bu orqali o‘zini baholash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.
Psixologik barqarorlikni shakllantirish	Stressli vaziyatlarda muloqot mashqlari, o‘zini boshqarish va motivatsiya usullari	Saidov D. (2021) “Talabalar psixologiyasi va muloqot”, Buxoro: Pedagogika universiteti nashri. Muallif talabalarning psixologik barqarorligi va ijtimoiy muvozanati ularning muloqot qobiliyatlarini	Talabalar vaziyatga moslashadi, stressli holatlarda ham o‘z fikrini aniq ifoda etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy hamkorlik va moslashuvchanlik ko‘nikmalari rivojlanadi.

Amaliy jarayon bosqichi	Metodik yondashuv va metodlar	Mualliflarning mulohazalari	Shaxsiy tahlil va natija
		mustahkamlaydi deb ta’kidlaydi.	
Ijtimoiy muhit bilan bog‘lash	Real hayotiy vaziyatlar, talabalar klub va seminar mashg‘ulotlari	Tursunov A. (2018) “Talabalar muloqotining ijtimoiy omillari”, Toshkent: Ilm-fan nashriyoti. Muallif ijtimoiy muhitda faol qatnashish talabalarni muloqot madaniyati va ijtimoiy tafakkur bilan boyitishini qayd etadi.	Talabalar o‘zaro fikr almashadi, jamiyatdagi muloqot qoidalarini amaliyotda sinab ko‘radi. Shu orqali ijtimoiy ong va huquqiy mas’uliyat tushunchalari mustahkamlanadi.
Natijaviy baholash	O‘zini baholash, guruh bahosi, o‘qituvchi feedbacki	Rasulov M. (2022) “Oliy ta’limda muloqot qobiliyati va baholash”, Namangan: Pedagogika nashriyoti. Muallif talabalarni faol ishtirok etishi va doimiy baholanish jarayoni ularning	Talabalar o‘z rivojlanish jarayonini tahlil qiladi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi. Shu bilan self-reflection va kompyuter yordamida baholash vositalari yordamida samaradorlik oshadi.

Amaliy jarayon bosqichi	Metodik yondashuv va metodlar	Mualliflarning mulohazalari	Shaxsiy tahlil va natija
		muloqot qobiliyatini yaxshilashga xizmat qiladi deb yozadi.	

XULOSA

Oliy o‘quv yurtidagi talabalar muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni ijtimoiy va psixologik omillar bilan uzviy bog‘liq. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, talabalarni real hayotiy vaziyatlar, guruhli mashg‘ulotlar va interaktiv metodlar orqali o‘qitish ularning muloqotga kirishish, fikrini aniq ifodalash va ijtimoiy muhitga moslashish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Huquqiy va barqaror psixologik muhit yaratish orqali talabalar o‘z fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi, jamiyatdagi huquqiy va ijtimoiy tartibni tushunadi, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini baholay oladi. Shu bilan birga, talabalar analitik tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ularning ilmiy va professional faoliyatida asosiy omilga aylanadi.

Amaliy jarayon ko‘rsatdiki, metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi huquqiy holat kartochkalari, fuqarolik pozitsiyasi tahlili, huquq va burchlar muvozanati, Konstitutsiyaviy norma bilan ishlash talabalarni muloqot qobiliyati va ijtimoiy mas‘uliyatga ega shaxs sifatida shakllantirishda samarali hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduvaliyev, O. “Oliy ta’limda talabalar muloqot qobiliyatini rivojlantirish metodikasi.” Tashkent: Fan va Ta’lim, 2020.

2. Yoqubov, S. “Talabalar psixologiyasi va ijtimoiy muhitning ta’siri.” Tashkent: Oliy Ta’lim Nashriyoti, 2019.
3. Xasanov, M. “Talabalar orasida muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning innovatsion usullari.” Samarkand: Pedagogika, 2021.
4. Raximov, D. “Oliy o‘quv yurtlarida psixologik va ijtimoiy omillarni tadqiq etish.” Tashkent: Ilm-Fan, 2022.